

УДК 303.094.6:378(477)

Ольшанцева Тетяна Олегівна,
заступник директора Міжгалузевого інституту підвищення кваліфікації
та перепідготовки спеціалістів ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Брітченко Ігор Геннадійович, д.е.н., професор,
директор Міжгалузевого інституту підвищення кваліфікації
та перепідготовки спеціалістів ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ПРОГНОЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуті основні тенденції розвитку ринку освітніх послуг України та досліджено проблематику його функціонування. Охарактеризовано сучасний стан системи вищої освіти та сформульовано рекомендації щодо його покращення.

Ключові слова. освітня послуга, ринок освітніх послуг, система вищої освіти України, освітній комплекс, якість освітніх послуг.

Summary. The basic trends in the education market of Ukraine are considered and studied the problems of its operation investigated. The current state of higher education is characterized and recommendations for its improvement are formulated. The main function of education is to produce appropriate educational services, which in turn will create a unique labor resource of relevant specialization. Providing this feature by using basic and vocational training or retraining of specialists. Therefore, the study of issues related to the development and implementation of new systems or technology makes learning relevant.

Arguably, the educational service is a specific product, such as an array of educational information provided by the student as a system of knowledge, skills and abilities. Subject to the successful assimilation of the information provided, the student is qualified. Market Educational Ambassador of Ukraine presented an extensive network of universities that provide its functioning. The main condition for the normal functioning of the educational market is the state of its competitive environment, because the actors should be free to choose.

Entering high school on the market for educational services is limited availability of the license and accreditation as appropriate specialties and training area as a whole, which in turn increases the level of competition between them. Under these circumstances, universities are trying to get a license to provide educational services to the most prestigious professions, even if they do not meet the basic profile of the institution. Arguably, the education market of Ukraine is practically formed and performs its operation on the basis of competition, which in turn ensures proper formation of demand, supply and price. But the functioning of the education market in Ukraine promotes stratification of education society in terms and inevitably leads to the appropriate bundle for its income.

Analyzing trends and prospects of the education market of Ukraine can be argued that despite the rather large amount of branching and universities, its current state and the higher education system as a whole accompanied by appropriate crisis. By naynehativnyh consequences of this state of the education market include the following: the discrepancy scientific research universities to demand community in a sharp decline in knowledge of graduates, the slow response to the reorientation and retraining of human resources of the country, especially the pedagogical faculty. They help to reduce the efficiency of Ukraine the educational complex, the main function of which support playback and offers intellectual capital of the nation.

Keywords: educational services, education market, system of higher education in Ukraine, education complex, quality of educational services.

Постановка проблеми. Вища освіта є однією із найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, котра виступає основою розвитку людства та сприяє його інтелектуальному збагаченню. Рівень розвитку державної системи вищої освіти визначає економічний стан суспільства в цілому та збільшує його інтелектуальний потенціал. Головною функцією освіти є продукування ві-

дповідних освітніх послуг, які в свою чергу створюватимуть унікальний трудовий ресурс відповідної спеціалізації. Тому, дослідження питань пов'язаних з розробкою та впровадженням сучасних систем чи технологій навчання обумовлює свою актуальність.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблемам функціонування

системи вищої освіти в Україні присвячено праці Г. Башнянина, В.С. Журавського, М. Згуровського, В.П. Андрушенка, С.У. Гончаренка, К.В. Корсака, О.О. Нестулі, Т.Є. Оболенської, С. Трубича, В. Щитініна та інших. Дослідженню проблем ринку освітніх послуг присвячені роботи Б. Дейвіса, Д. Макдугала, А.Б. Дайновського, А.П. Панкрухіна та інших. Але у зв'язку із глобалізаційними процесами, які супроводжуються кризовими явищами в системі вищої освіти існує потреба більш детального вивчення шляхів їх вирішення.

Мета роботи. Проаналізувати тенденції та перспективи розвитку ринку освітніх послуг України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне становище ринку освітніх послуг України потерпає від зменшення державного фінансування та реструктуризації, що зумовлюють зниження ефективності його функціонування. Основною вимогою економічного зростання системи вищої освіти є наявність відповідного людського капіталу, який забезпечить конкурентні переваги та підвищить роль та значення ринку освітніх послуг на сучасному етапі. Суб'єктами ринкових відносин, пов'язаними безпосередньо з реалізацією освітніх послуг, виступають покупці та продавці, які є економічно та юридично незалежними та мають можливість здійснювати рівноправні партнерські відносини. Продавцями являються навчальні заклади та освітні установи, які в сукупності формують освітній комплекс основною функцією якого є продукування освітньої послуги.

Оскільки поняття «освітня послуга» носить складний і неоднозначний характер існує велика кількість трактування його сутності. Так, на думку В. Щетініна, «освітня послуга» являє собою систему знань, інформації, вмінь та навичок, які використовуються з метою задоволення різноманітних потреб людини, суспільства і держави. В.Г. Шуметов визначає її як, організаційну, цілеспрямовану, стійку діяльність, яка здійснюється одним або декількома суб'єктами (викладачами) за допомогою комунікативних заходів (особистої, безпосередньої взаємодії з іншим суб'єктом – тим, хто навчається) пов'язаних з передачею знань, формуванням

умінь, навичок, що утворюють особистість людини, громадянина шляхом організації та управління його навчальною діяльністю (діями) [9].

На думку Т.Є. Оболенської, освітня послуга є специфічним товаром, що формує цінності людини та задовольняє її потреби в придбанні певних знань, навичок та вмінь для їх подальшого використання в професійній діяльності [5].

Отже, підсумовуючи всі вище згадані визначення, можна стверджувати, що освітня послуга являється специфічним товаром, а саме масивом навчальної інформації, що надається студенту у вигляді системи знань, навичок та вмінь. За умови успішного засвоєння наданої інформації, студент отримує відповідну кваліфікацію.

Оскільки, вищі навчальні заклади (ВНЗ) мають ринковий механізм функціонування, основна частина їх діяльності спрямована саме на здійснення навчального процесу, тому надання освітніх послуг є основним результатом діяльності ВНЗ.

Для успішного функціонування ринку освітніх послуг необхідна наявність великої кількості ВНЗ, які створюватимуть конкурентні умови функціонування. Так, на початок 2013 року в Україні налічувалося 823 вищих навчальних заклади I-IV рівнів акредитації, з яких 425 мають державну форму власності, 221 – комунальну та 177 – приватну. Сьогодні, ринок освітніх послуг України представлений 199 університетами, 64 академіями, 89 інститутами, 243 коледжами, 109 технікумами, 118 училищами та 1 консерваторією.

У 2012/2013 навчальному році контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн. 170 тис. осіб, що порівняно з минулим роком на 142,8 тис. осіб менше. У зв'язку зі зменшенням державного фінансування переважна кількість студентів, що навчаються у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, а саме 1 млн. 039 тис. осіб здобувають освіту за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн. 170 тис. осіб, у тому числі понад 60,1 тис. іноземців із 146 країн світу [6].

Отже, ринок освітніх послуг України представлений розгалуженою мережею вищих навчальних закладів, які забезпечують його функціонування. Головною умовою нормального функціонування ринку освітніх послуг є стан його конкурентного середовища, оскільки його суб'єкти повинні мати можливість вільного вибору. Вхідження ВНЗ на ринок освітніх послуг обмежене наявністю ліцензії та акредитації як відповідних спеціальностей так і напряму підготовки в цілому, що в свою чергу підвищує рівень конкурентної боротьби між ними. За таких умов, ВНЗ намагаються отримати ліцензію, щодо надання освітніх послуг з найбільш престижних спеціальностей, навіть якщо вони не відповідають основному профілю навчального закладу. Серед викладачів ВНЗ України налічується 69,3 тис. кандидатів наук та 13,9 тис. докторів наук, 46,7 тис. осіб доцентів та 12,5 тис. професорів.

Не менш важливим для ВНЗ є формування обсягу державного замовлення на підготовку фахівців за рахунок коштів державного бюджету, оскільки державне бюджетне фінансування слугує стабільним чинником формування контингенту студентів. Зазвичай, абітурієнти надають перевагу тим ВНЗ, які мають найбільші обсяги держзамовлення. Так, у 2012 році Міністерством освіти і науки України були встановлені наступні обсяги державного замовлення: 103,3 тис. місць, у тому числі за денною формою навчання 89,2 тис. місць, що за останні чотири роки були найвищими [6].

Можна стверджувати, що ринок освітніх послуг України є практично сформованим та здійснює своє функціонування на основі конкуренції, яка в свою чергу забезпечує відповідне формування попиту, пропозиції та ціни. Але функціонування ринку освітніх послуг в Україні сприяє розшаруванню суспільства за рівнем освіти та неминує зумовлює відповідне його розшарування за рівнем доходів.

Крім того, різке збільшення кількості приватних ВНЗ та надання платних освітніх послуг державними ВНЗ призвели до різкого зниження їх якості. Переважна більшість потенційних абітурієнтів вважає, що приватні ВНЗ не в змозі надавати освітні послуги на такому ж високому рівні, що й державні,

але спираючись на зарубіжний досвід ми можемо з цим не погодитися. Однією із основних причин, які зумовили зниження якості освітніх послуг є відсутність необхідної кількості навчально-матеріальної бази та відповідного кадрового забезпечення.

Ринкове саморегулювання функціонування ринку освітніх послуг України через механізм конкуренції виявилось не досить ефективним. Оскільки в останні десять років основну частину приросту кількості покупців склали найбільш престижні спеціальності такі як юристи, економісти, менеджера та інші. Так, місткість ринку послуг вищої освіти в Україні протягом 2012 року складала 2 359 955 осіб, домінуючою частиною (40,8%) з яких виявилася група спеціальностей, на які тривалий час зберігався стійкий попит. Ними виявилися соціальні науки, бізнес, право (41%), далі йшли інженерія (19%), гуманітарні науки й мистецтво. Така ситуація виникла у зв'язку з масово сформованою думкою про особливе відношення до цих спеціальностей. Більше того, підвищення попиту на спеціальності економічного характеру спостерігається в більшості країн колишнього постсоціалістичного простору [6].

Уряд намагається виправити дану ситуацію шляхом зменшення кількості державного замовлення фахівців відповідних спеціальностей, пояснюючи це перенасиченістю ними ринку освітніх послуг України. Таким чином, уряд по-перше обмежує можливість саморегулювання ринку та по-друге, штучно створює дефіцит кадрів із зазначених спеціальностей.

Характеризуючи сучасний стан ринку освітніх послуг в Україні такі провідні організації як ЮНЕСКО, Міжнародний банк реконструкцій та розвитку та Міжнародний валютний фонд стверджують, що він є кризовим. Спираючись на думки провідних експертів цих організацій можна стверджувати, що найбільший вплив кризові явища спричинили саме на наукові розробки ВНЗ які, на жаль, не відповідають сучасним вимогам вищої школи. Більше того, переорієнтація існуючих трудових ресурсів здійснюється досить повільно створюючи відповідно дефіцит кваліфікованої робочої сили. До основних факторів, які зумовили сучасну кри-

зову ситуацію відносять надлишкове втручання держави та значне зменшення фінансування освітньої системи.

На думку провідних спеціалістів Світового банку, покращити становище освітньої системи України можливо шляхом реформування відповідної галузі, а саме:

заохочення та урізноманітнення типів закладів вищої освіти, зокрема активний розвиток приватних освітніх установ;

спонукання державних ВНЗ до розширення кола джерел фінансування, тобто до пошуків і використання інших джерел фінансування, окрім державних фондів, переліком – приватних;

перегляд ролі держави й уряду з питань розвитку вищої освіти, зокрема мінімального її втручання в освітню діяльність;

здійснення цілеспрямованої політики націленої на надання пріоритетів якісним і справедливим цілям освіти.

Для досягнення таких результатів, держава повинна не лише ґрунтовно розробити стратегію розвитку вищої освіти, а й дина-

мічно втілювати її у реальність. Крім того, уряд повинен спонукати державні ВНЗ до розширення джерел їх фінансування та використання наявних фінансових засобів більш конструктивно, при цьому мінімально втручаючись у їх діяльність. Особливої уваги повинно заслужувати також питання контролю якості освітніх послуг.

Якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що характеризує її відповідну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Якістю освітньої діяльності є сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства [2].

Згідно з твердженням Болонської декларації, відповідальність за забезпечення якості освітніх послуг має трьохрівневий характер, який зображений на рис. 1.

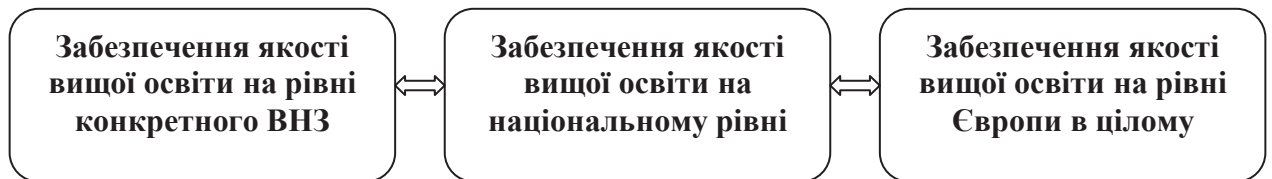

Рис. 1 Основні рівні забезпечення якості згідно з Болонським процесом.

Джерело: розроблено автором самостійно на основі [8].

Спостерігаємо, що відповідно до Болонської декларації ВНЗ самостійно несуть відповідальність за якість наданих послуг, у зв'язку зі значним зменшенням втручання держави в процес регулювання вищої освіти. За таких умов на перший план виходить процес планування саме результатів навчального процесу. Індикаторами ефективності такого планування виступають: визнання дипломів, рівень працевлаштованості випускників у відповідності до їх фахової підготовки та середній дохід, який вони отримують протягом перших п'яти років своєї діяльності. Для того, щоб ці механізми функціонування були втілені у реальне життя ВНЗ потрібно приділяти неабияку увагу питанням працевлаштування своїх випускників.

Так, для більш комплексної оцінки якості освіти в Україні у рамках проекту «Рейтинг ВНЗ України «Компас-2012» було опитано представників 845 великих і середніх компаній-роботодавців та 1156 випускників із 232 ВНЗ України. Провівши відповідне анкетування, було встановлено, що роботодавці неоднозначно оцінюють зміни в якості підготовки сучасних випускників українських ВНЗ: близько чверті (26%) вказали на те, що за останні 5 років якість підготовки випускників погіршилася, на думку 30% – що не змінилася, і 20% роботодавців впродовж останніх років зауважили покращення якості підготовки молодих спеціалістів (рис. 2).

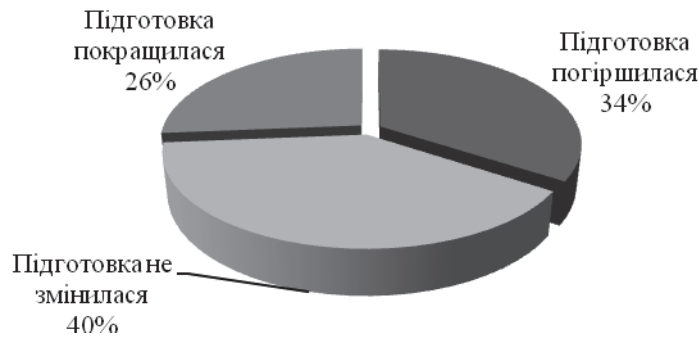

Рис. 2 Результати оцінки зміни якості підготовки сучасних фахівців.
Джерело: розроблено автором самостійно на основі [6].

Крім того, опитування з'ясувало, що на думку роботодавців до найбільш професійних якостей відносять наступні: практично-професійні навички, уміння вирішувати проблемні ситуації та навички пов'язані з безпосередньою роботою з клієнтами. І саме їх, за оцінками роботодавців, найчастіше бракує молодим спеціалістам. Зокрема, на

недостатню кількість практичних навичок у випускників скаржилися 61% усіх роботодавців, на відсутність уміння вирішувати проблемні ситуації вказали 38%, а про те, що молодим спеціалістам бракує навичок роботи з клієнтами зауважили 32% опитаних (рис. 3).

Рис. 3 Результати оцінки якості підготовки молодих спеціалістів за рівнем володіння професійних навичок.

Джерело: розроблено автором самостійно на основі [6].

Окрім цього, ми можемо побачити, що чверть роботодавців вважає недостатнім рівень знання іноземних мов, навичок письмового і усного спілкування, менеджерських і аналітичних навичок, а також теоретичних знань за фахом. Як бачимо, перелік претензій роботодавців до нинішніх випускників є досить широким, проте першочерговою

проблемою залишається практичне застосування набутих теоретичних знань.

Висновки. Проаналізувавши тенденції та перспективи розвитку ринку освітніх послуг України можна стверджувати, що незважаючи на достатньо велику кількість та розгалуженість ВНЗ, сучасний його стан та системи вищої освіти в цілому супроводжується відповідними кризовими явищами. До

найнегативних наслідків такого стану ринку освітніх послуг можна віднести наступні: невідповідність наукових розробок ВНЗ до попиту суспільства, що супроводжується різким зниженням знань випускників, повільна реакція на переорієнтацію та перепідготовку трудових ресурсів країни, особливо

педагогічно-викладацького складу. Вони сприяють зниженню ефективності функціонування освітнього комплексу України, головна функція якого, забезпечення відтворення і пропозиції інтелектуального капіталу нації.

Література.

1. Башнянин Г.І. Сучасна вища освіта: тенденції та перспективи розвитку / Г.І. Башнянин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип.22.9. – С. 380-385.
2. Зиннуров У. Г. Маркетинг в деятельности вузов: теория и методы решения / У. Г. Зиннуров // Уфа : УГАТУ, 1993. – 226 с.
3. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк. – К.: Вид-во «Знання України», 2005.-316 с.
4. Оболенська Т.Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід / Т.Є. Оболенська. – К. 2001. – 208 с.